

DE JACOBKERK VAN WOMMELS

De Jacobikerk van Wommels

WILLEM HANSMA

NOORDBOEK

© 2023 Willem Hansma | uitgeverij Noordboek

Basisontwerp: Robert Seton

Boekverzorging: DTP-Atelier Julien Hoekstra-Kermans

Druk: ORO

Omslagbeeld: (voor) Nel Schouwstra

(achter) a, b en c auteur, d Museum Catharijne Convent (RMCC b303)

ISBN 978 94 6471 173 8

NUR 648 | 680

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING

Nel Schouwstra, Sneek: pag. 13, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26-27, 28, 30, 31,
32-33, 37, 42, 43, 44, 45, 68, 70, 73, 74, 75, 76a, 77, 79

Auteur: pag. 19, 29b, 34, 35, 36, 38, 41, 47, 48, 49, 50, 51a, 52, 56, 57, 58, 60, 62,
63, 65, 66, 67, 71, 78

Fries Museum: pag. 15 (PTA381-009), 51b (S00294G, collectie Koninklijk Fries
Genootschap), 59 (Z1943-051, collectie Koninklijk Fries Genootschap),
61 (S1966-206, Collectie Provincie Fryslân), 76b (PTA492-002PTA492-002)

Hessel de Walle: pag. 39

Photo Collection RKD – Netherlands Institute for Art History, The Hague: pag. 29a
(60158)

https://www.europeana.eu/item/92065/BibliographicResource_1000056108460:
pag. 53, 54, 55

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: pag. 10 (A.J. van der Wal, 112.147), 18
(KLV-6x6-0068)

Museum Catharijne Convent: pag. 8 (RMCC b303)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige
vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen
of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uit-
geverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Noordboek is onderdeel van

20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inleiding

In 2009 geleden startte dr. Regnerus Steensma een serie monografieën van markante Friese kerkgebouwen, getiteld Monumentale kerken. Uitgangspunt was wetenschappelijk verantwoorde informatie te geven over kerkelijke monumenten in een voor een groot publiek aansprekende vorm. Zelf verzorgde hij twee uitgaven: Monumentale kerken in Achtkarspelen in 2009 en De Sint-Gertrudiskerk in Workum uit 2010. Op zijn verzoek voegden wij daar in 2012 een derde deel aan toe: De Laurentiuskerk van Raerd. De meeste foto's in dat boekje zijn nog door Steensma gemaakt. Helaas overleed hij in datzelfde jaar.

Onder de indruk van het interieur van de Johanneskerk van Weidum besloten we in 2014 te onderzoeken of het mogelijk was om ook aan dat gebouw een monografie te wijden. Dat slaagde en in oktober 2015 kon daardoor een vierde deel verschijnen. Dit boekje over de kerk van Wommels is nummer vijf in de serie.

De Jacobikerk is een gebouw dat zo'n rijke geschiedenis heeft en waarin nog zoveel historische objecten te vinden zijn, dat het voor de hand lag om ook aan deze kerk een deel te wijden. Dankzij de omvangrijke hoeveelheid bewaard gebleven archiefmateriaal, zowel van de kerk zelf als ook in Tresoar, bleek het mogelijk over vrijwel alle objecten en de personen die erop vermeld staan, informatie te vinden. Daardoor worden dergelijke voorwerpen niet alleen in de schijnwerpers geplaatst, maar krijgen ze ook reliëf: we leren de historische figuren kennen die ermee verbonden zijn en daardoor gaan ze voor ons leven.

Dit boekje zou nooit tot stand gekomen zijn zonder de medewerking van het College van Kerkrentmeesters van de Protestantse Gemeente Wommels-Hidaard. Met name noemen we Minne Zijlstra die ons meerdere malen bij een bezoek aan de kerk begeleid heeft, zodat we informatie konden checken en nieuwe gegevens konden verzamelen. Een speciaal woord van dank aan de heer Gert Muizer is ook wel op zijn plaats. Hij is werkzaam als archivaris bij de gemeente Súdwest-Fryslân en dankzij hem was het voor ons mogelijk om in coronatijd de kerkelijke archieven thuis te raadplegen en door te werken. En natuurlijk had dit boekje niet kunnen verschijnen zonder de financiële steun van diverse fondsen. Ze worden op de laatste pagina met name genoemd.

Nel Schouwstra heeft de meeste foto's gemaakt. Ze weet objecten vanuit een bijzonder perspectief in het licht te zetten, waardoor haar opnamen meer zijn dan een illustratie van de tekst. Er komen accenten te liggen op details die bij het ter plaatse bekijken van het betreffende kerkonderdeel niet direct in het oog springen. Jelle Rollema heeft de tekst kritisch doorgelezen en suggesties voor verbetering gedaan, waarvan bij het tot stand komen van de definitieve versie dankbaar gebruik is gemaakt.

Samen hebben we met deze publicatie opnieuw geprobeerd een bijdrage te leveren aan het voor een breder publiek toegankelijk maken van de rijke geschiedenis van een Friese dorpskerk en zijn fraaie interieur.

Inhoud

Inleiding 5

[1] DE PATROONHEILIGE: JACOBUS DE MEERDERE 8-9

[2] HET KERKGEBOUW

Geschiedenis 10-11

Bijzondere exterieurdetails 12-13

'die heer lecht hier al bij den Knecht' 14-15

[3] DE TOREN

De toren 16-17

Sanctus Jacobus Major vocor 18-19

[4] HET INTERIEUR

Het gewelf 20-21

Het meubilair 22-23

De preekstoel 24-25

Oene van Grovestins en Ydt van Hottinga 28-29

De Jongema-bank 30-35

De brand van 1868 36-37

[5] GRAFZERKEN

Twee middeleeuwse zerkjes 38-39

Een onbekende edelman? 40-41

Moeder en dochter 42-43

De zerk van Johanna 44-45

[6] ROUWBORDEN

Doecke van Jongema 46-47

Lisck van Eysinga 48-49

Sydts van Cammingha 50-51

Frans van Jongema 52-53

Intermezzo: Alba amicorum 54-55

[7] ROUWKASSEN

Edzard Sirtema van Grovestins en Orsel van Burmania 56-57

Idzerdt van Sminia en Tjallinga Ædonia van Eysinga 58-61

Tjalling Edo van Sminia 62-63

Anna Maria van Sminia 64-65

Wytske Apollonia van Sminia 66-67

[8] HET ORGEL

De oudste orgels 68-69

Het Radersma-orgel 70-73

[9] LITURGISCH VAATWERK

Avondmaalszilver 74-75

Doopschaal en doopvont 76-77

[10] HET KERKHOF 78-79

Slot 80

[1] De patroonheilige: Jacobus de Meerdere

De Jacobikerk van Wommels is gewijd aan de heilige Jacobus. Twee leerlingen van Jezus dragen die naam. In de traditie worden ze onderscheiden als Jacobus Minor (de Mindere) en Jacobus Maior (de Meerdere). De eerste wordt wel de ‘broeder des Heren’ genoemd. Zijn lijdensattribuut is een knuppel, waarmee hij gemarteld zou zijn. Zijn feestdag valt op 3 mei, net als die van de heilige Filippus. De stoffelijke resten van beide mannen zijn ooit overgebracht naar de Kerk van de Twaalf Apostelen in Rome.

De Jacobikerk is echter niet aan Jacobus Minor gewijd maar aan de apostel Jacobus Maior, die in het Nieuwe Testament in één adem wordt genoemd met Johannes. Hij was een van de eerste leerlingen van Jezus en vormde met Petrus en Johannes binnen de twaalf apostelen de centrale groep.

Op de vlucht voor vervolgingen zou hij in Spanje zijn beland en onder andere rond het huidige Santiago de Compostela hebben gepreekt. Na zijn terugkeer naar het Heilige Land liet Herodes Agrippa hem onthoofden. Zijn stoffelijke resten werden eerst naar het Catharina-klooster op de berg Sinaï overgebracht en kwamen later in Spanje terecht, waar ze begraven werden. In 813 werd zijn geraamte op wonderbaarlijke wijze ontdekt in Santiago de Compostela (Santiago = Sint Jacob). Door de bouw van een kathedraal groeide deze plek uit tot een belangrijke bedevaartplaats. De heilige Jacobus kan aangeroepen worden voor onder andere ziekten, een goede oogst en mooi weer. 25 juli is zijn naamdag.

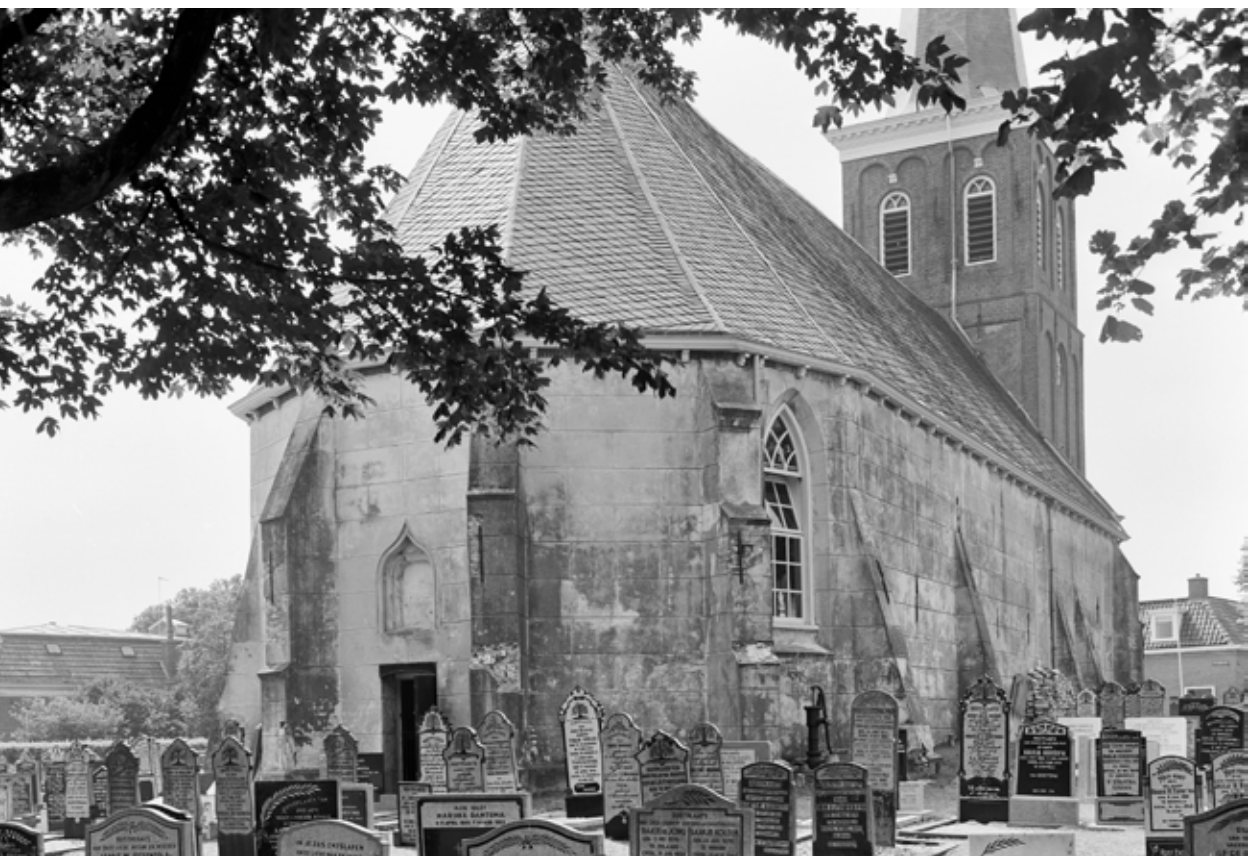
Iconografisch is hij te herkennen aan zijn karakteristieke hoed, met Jacobsschelp en pelgrimsstaf. Het beeld dat we hiernaast hebben opgenomen, is te zien in Museum Catharijneconvent in Utrecht. Jacobus heeft in zijn rechterhand een pelgrimsstaf. De sculptuur is afkomstig uit het Rijnland en wordt gedateerd in het eerste decennium van de zestiende eeuw. Ze is gemaakt van eikenhout en was oorspronkelijk gepolychromeerd (beschilderd in verschillende kleuren). De hoogte is 67 cm. We hebben voor deze afbeelding gekozen omdat we ons zo een voorstelling kunnen maken van het hoogstwaarschijnlijk stenen beeld dat zich ooit in de nis aan de buitenzijde van de oostmuur van de Jacobikerk bevond.

Dat Jacobus de Meerdere de patroonheilige van de kerk is, weten we door het opschrift op de luidklok van Gerard van Wou:

SANCTUS JACOBUS MAJOR VOCOR GERARDUS DE WOU ME FECIT 1494
(Sint Jacobus de Meerdere heet ik, Gerard van Wou maakte me 1494).

Andere Friese parochies die Jacobus als patroonheilige hadden, zijn Teroele, Siegerswoude, Warstiens, Warten, natuurlijk Sint Jacobiparochie en misschien Olterterp.¹

¹ Roemeling, O.D.J., *Heiligen en Heren. Studies over het parochiewezen in het Noorden van Nederland vóór 1600*. Leeuwarden 2013. Bijlage 7, p. 394-411.

[2] Het kerkgebouw

GESCHIEDENIS

Wommels had in 1270 al een kerk.² De plaats wordt namelijk genoemd in een lijst uit dat jaar waarin een opsomming wordt gegeven van kerken die onder het decanaat Bolsward vallen. Wommels staat erin onder de naam Wimelinghe, wat een verschrijving zal zijn van Womelinghe. We kunnen ervan uitgaan dat de parochie toen al minstens anderhalve eeuw bestond en een eigen kerk had. Er is namelijk tufsteen aangetroffen in de vulling van de kerkmuren en in de westmuur van de kerk achter de toren. Met deze steensoort bouwde men rond 1100 onder andere kerkgebouwen. In oude bronnen wordt het ‘duyvesteen’ genoemd. Dit poreuze natuur-

2 Als basis voor dit en volgende hoofdstukken heeft de beschrijving gediend die Hendrik Kuipers gaf in zijn *Enkele notities betreffende de Nederlands Hervormde Jacobikerk van Wommels* (Easteren, 2000).

stenen bouw materiaal werd per schip aangevoerd uit de Eifel en via de Rijn en grote overslagplaatsen als Deventer en Utrecht verder getransporteerd naar dorpen en steden waar een stenen kerk of ander bouwwerk moest verrijzen.

Hoewel het huidige kerkgebouw geen zichtbare tufsteen meer bevat, moet de oude kerk er dus wel uit opgetrokken zijn. In de rekeningboeken van de kerkvoogdij komen we namelijk een aantal keren een post tegen waaruit blijkt dat er inkomsten zijn uit de verkoop van tufsteen. Kalkbranderijen in Makkum en Harlingen wilden het maar al te graag hebben om het te vermalen, zodat het kon dienen als grondstof voor kalkcement.

Een tweede vroege vermelding van de parochie Wommels treffen we aan in een rekeningboek uit 1335 van een Utrechtse wijbisschop. Die kwam naar Fryslân om een aantal altaren te wijden en deed daarbij ook Wommels ('Wommelenze') aan. Het zal om nevenaltaren zijn gegaan, misschien gewijd aan Anna, de moeder van Maria, of aan Maria zelf. Zij worden genoemd in verband met de prebenden³ die in Wommels ingesteld waren.

In de loop der jaren zal de kerk regelmatig gerepareerd zijn met baksteen (kloostermoppen), waardoor de muren op den duur een lappendeken van bouw materiaal zullen hebben laten zien. Een dergelijke situatie treffen we nog aan bij de noordmuren van de kerken van Easterlittens en Kimsward.

Vermoedelijk is dit kerkgebouw bij een dorpsbrand in 1496, een gevolg van de strijd tussen Schieringers en Vetkopers, verloren gegaan. Omdat de klok uit 1494 nog in de toren hangt, zal de toren daarbij gespaard zijn gebleven.

In 1508 zou de huidige kerk zijn gebouwd. Het is een laatgotische kerk met grote spitsboogvensters. Het originele eikenhouten gewelf is bewaard gebleven. Van het oorspronkelijke gebouw is het koor vervangen: er is verschil tussen het metselwerk van het schip en het vijfzijdige koor en ook de waterlijst is iets anders van vorm. In 1809 lijken de oude glas-in-loodvensters vervangen te zijn door houten kozijnen. Een grote ingreep was ook de bepleistering van de kerk en een deel van de toren in 1873. Deze laag werd in 1971 bij een grote restauratie weer verwijderd. Bij die gelegenheid kwamen onder de bepleistering verschillende details tevoorschijn die dus bijna een eeuw aan het oog onttrokken waren geweest. De huidige waterlijst is ook aangebracht in 1971, nu niet van de oorspronkelijke Bentheimer steen maar van Franse zandsteen. Als voorbeeld diende een fragment dat zich bleek te bevinden in het metselwerk van de noordwestelijke steunbeer. In 1971 werden ook de glas-in-loodvensters met stenen traceringen gereconstrueerd. Terugggevonden sporen van de oorspronkelijke traceringen gaven de doorslag voor deze beslissing.

In 2013 werden bij een restauratie aan beide zijden van de toren met lood beklede aanbouwen geplaatst. Aan de zuidzijde dient deze ruimte als bergplaats, in de noordelijke aanbouw is een toilet-unit geïnstalleerd.

3 Beurs voor een priester die met vaste regelmaat zielenmissen opdroeg voor de overleden leden van vaak adellijke families.